Několik poznámek k diskusi o čtvrté průmyslové revoluci, sociální politice, sociální práci a odkazu prof. Igora Tomeše

Petr Víšek

Jak se později ukáže, není příliš nevhodné a nepřípadné parafrázovat Komunistický manifest a uvést článek slovy „Evropou obchází strašidlo — strašidlo 4. průmyslové revoluce. Za zdroj vzniku první průmyslové revoluce je považován parní stroj a dalšími etapami byla elektřina a automaty. „Čtvrtá" průmyslová revoluce je charakterizována digitalizací, umělou inteligencí, robotizací (přičemž robot není jen stroj, ale také „algoritmus"), vysokorychlostním internetem standardu 5G popř. 6G a patří sem i netušené možnosti nanotechnologií a důsledky procesů deglobalizace.

Masivní vliv uvedených technologií je třeba vnímat jako zcela nový koncept a novou filozofii přinášející celospolečenskou změnu zasahující celou řadu oblastí od systému vzdělávání, průmyslu, zemědělství, bezpečnosti a ochrany zdraví při práci, pracovně právních rámců, vědy a výzkumu až po trh práce a sociální systém.

Nové technologie budou měnit poměr úkolů zajišťovaných člověkem a úkolů zajišťovaných stroji, přitom charakter změn může být různý jak do jejich rozsahu, tak co do rychlosti jejich aplikace. Vysoce pravděpodobné je, že ve stejnou chvíli bude docházet k úbytku některých pracovních míst a zároveň bude docházet k rozsáhlému rozvoji nových služeb a pracovních pozic, které budou zaváděním nových technologií podpořeny. Průběžné i konečné dopady tedy mohou být jak pozitivní (například při vytváření nových pracovních míst a zlepšení kvality života), tak problematické (regionální důsledky rušení míst), tak i negativní (zvětšení sociálních nerovností).

Autor se připojuje k autorům, kteří tuto masivní změnu označují za, ve skutečnosti, „druhou" průmyslovou revoluci. S tím, že první přidala k člověku stroje, další etapy jen stroje zkvalitňovaly, ale tato etapa mění vztah člověka ke „strojům", rozděluje jinak jejich role a formuje nově vzájemné vztahy. Umělá inteligence se bude projevovat jako subjekt rozhodování.

První průmyslová revoluce představovala dramatický zásah do společnosti. Dala vzniknout několika válkám a revolucím. Ale také, slovy prof. Tomeše „vzniklo chudinské právo, sociální pojištění a další ochranné sociální zákonodárství. Sám stát pak zavedl povinné pojištění, aby donutil ostatní občany, aby se o sebe postarali sami a ve stáří či nemoci se nestali chudými. Tak vznikly sociální fondy, které vytvářely potřebný kapitál. Vzniklo mocné odborové hnutí. Dvě světové války spojené s rostoucím sociálním napětím donutily Evropu, aby toto sociální pojetí přirozených lidských práv prohloubila. Tyto atributy sociálního evropského civilizačního modelu vznikaly celá desetiletí na podkladě určité sociálně ekonomické reality. Lze nejen tušit, ale už důvodně přepokládat, že se tato sociálně ekonomická realita zásadním způsobem změní a bude třeba hledat zcela nová řešení v oblasti práce i sociální ochrany. Stávající systém vznikl za jiných podmínek a pro jiné potřeby.

OPEN ACCESS

Otevírá se řada otázek pro diskusi a predikce. Prvním tématem je budoucí zaměstnanost. Jak bude přibývat automatizace, počítače a stroje nahradí lidské pracovníky napříč všemi různými obory, od řidičů po účetní, od realitních makléřů po pojišťovací agenty. Podle odhadů je celých 47 % amerických pracovních pozic v ohrožení právě kvůli automatizaci.

Studie zveřejněná na ekonomickém fóru v Davosu v roce 2018 podle L'Express předpovídá, že v příštích pěti letech kvůli umělé inteligenci ztratí ve světě práci 7,1 milionu lidí.[1] Ze studie společnosti Deloitte vyplývá, že robotizace a automatizace ovlivní v příštích letech asi polovinu pracovních pozic v Česku. Nezaměstnanost se ale kvůli tomu zřejmě výrazně nezvýší. Automatizace podle studie přispěje k vytrvalému růstu české ekonomiky. Automatizace by se podle technologických možností a struktury české ekonomiky mohla dotknout 51 procent pracovních pozic. Již dnes je mnoho věcí, které lze vyřídit doma přes internet a není třeba jít na přepážku. Půjčky, pojištění, jízdenky, informace, nákupy všeho druhu s dovozem apod. Mnoho „přepážek a pracovníků" ubude. Počítač a automat oproti zaměstnancům mají tu výhodu, že neznají pracovní dobu, stres, dovolené ani pauzy na oběd, „metoo" a kolektivní vyjednávání.

Například podle poznatků z celosvětového průzkumu ManpowerGroup, až 45 % každodenních pracovních činností může být brzy v různé míře automatizováno.[2] Dvě tvrzení jsou zajímavá pro Česko. Lze vyslovit názor, že z logiky věci, je ČR velmi zranitelným státem v celé Evropě z pohledu přípravy na příchod robotů a umělé inteligence. V Česku je ohroženo 52,2 % zaměstnanců, více než v celém zbytku Evropy. Důvodem je vysoký podíl málo kvalifikovaných, manuálních pozic.

Například studie Úřadu vlády[3] uvádí, že digitalizace by měla do patnácti let vytvořit asi 300 tisíc pracovních míst, ale současně zlikvidovat 700 tisíc starých. Čistý úbytek tedy představuje 400 tisíc příležitostí k výdělku. Méně často se v literárních zdrojích vyskytují konkrétnější vymezení nových odvětví, oborů činností. Spíše jejich charakteristiky. Předpokládá se, že nově vzniklá pracovní místa budou vyžadovat to, co neumí stroje, např. empatii. Autoři často hovoří o sociálních službách, popř. službách obecně, o činnostech v oblasti ochrany životního prostředí, s tím, že sociální služby pro seniory, které jsou u nás poddimenzované, by se měly (mohly) stát hlavním zaměstnavatelem uvolněných lidí. Jistě problémem bude skutečnost, že se lidé v posledních 28 letech stěhují do měst za prací a senioři opačným směrem. Nová místa mohou vzniknout kdekoliv na území.

Zcela nové možnosti přináší spojení počítače a chytrého telefonu. Ukázka takového vývoje je např. „zprostředkovatel dopravy" UBER. Nebo „zprostředkovatel ubytování" Airbnb. Největší dopravce a nemá auta a největší ubytovatel a nemá byty. Airbnb má roční obrat v Česku 8 mld. a zisk 2 mld. Nabídka 20 tis. lůžek v Praze, z toho 15 % nabídky celých bytů. Jen za srpen 2018 utratili hosté za ubytování přes Airbnb 456 mil. Kč. Každý čtvrtý byt na území městské části Praha 1 je pronajímán. Dluh na daních z nájmů bytů v Praze činí 360 mil. Kč. Řešení není v zákazu, ale v na-

1 Studie World Economic Forum (WTE): The Future of Jobs, Report 2018.

2 https://www.manpowergroup.cz/pruzkumy/hledame-lidi-roboti-vas-potrebuji/

3 Výzkum potenciálu rozvoje umělé inteligence v České republice Analýza pozice České republiky v oblasti technologického rozvoje umělé inteligence 10. prosince 2018

OPEN ACCESS

lezení adekvátních cest ke zdanění. Takových forem podnikání přes chytré telefony bude přibývat. Někdo v EU snad prohlásil, že řidiči jezdící pro UBER, jsou jeho zaměstnanci. Takže to asi ne.

Bude zřejmě třeba redefinovat pojem práce a každá „užitečná činnost" bude prací, jak předpokládá Dr. Špidla. Ale očekávaná nová povolání jsou neproduktivní. Jaké bude sociální zabezpečení nových neproduktivních povolání a za jakých zdrojů bude financováno? Za sociální zabezpečení odpovídá národní stát, ale byznys průmyslu je v rukách soukromých a nadnárodních. Národní státy jsou stále slabší a stále neschopnější. Čeká nás tvorba nového civilizačního modelu? Bismarckův model sociálního zabezpečení ztrácí svoje opodstatnění a schopnost garantovat zamýšlené cíle. Tento model mezigenerační solidarity stojí na pracujících lidech. Ohroženy jsou oba základy — demografická báze i zaměstnanost.

Vše vede také k otázce, zda by nebylo třeba více se, pokud jde o sociální systémy, orientovat zpět do rodiny jako ověřeného funkčního sociálního systému s možností přímých i dlouhodobých vztahů a garance vzájemné i přes-generační podpory. Zatím se rodina a minimální systém sociální ochrany — manželství — chybně systematicky destruují.

A druhým perspektivním tématem je návrat role obce. Relokace neznamená lokální izolaci. Naopak, soběstačné, samosprávné a sebe udržitelné jednotky (města a obce) se propojují do širších sítí spolupráce, vyměňují si zkušenosti, spolupracují a doplňují se navzájem. Pocítíme i důsledky deglobalizace. Proč vyrábět zboží na třech kontinentech, když se přejde na automatizaci a je možné vše vyrobit „doma" — a bude k tomu třeba jen zlomek pracovníků? Koncept 4.0 přinese levnější práci i „v tuzemsku", není důvod ji posílat na východ, i tam mzdy rostou. Významný podíl na ceně jsou dopravní náklady, firmy se vracejí ze světa „domů", do mateřských zemí. To jsou zdroje pro deglobalizaci. Státům půjde o „jejich" zaměstnanost. „Státy nemají přátele, mají jen své zájmy".

Opakovaně se otevírá téma „zaručeného nepodmíněného" příjmu. Dr. Špidla k tomu na konferenci Prague Social Europe Conference 2019", a podle autora dobře, odmítá „zaručený, nepodmíněný příjem" a uvádí, že je tolik „užitečných činností", že je možné jimi příjem podmínit. Jen ale třeba redefinovat pojem „práce". A přemýšlet, kdo bude schopen v místě takové aktivity organizovat. Stát pomocí úřadů práce asi těžko. Patrně to bude obec.

Druhé velké téma je vzrůst sociální polarizace společnosti. Mnoho expertů se shoduje na tom, že ze 4. průmyslové revoluce budou mít mnohem větší prospěch bohatí lidé než chudí, a to především proto, že kvůli automatizaci zmizí manuální povolání. V historii vždy průmyslová revoluce začala větší nerovností, kterou následovalo období zásadních politických a institučních změn. Průmyslová revoluce, která začala na začátku 19. století, vedla zpočátku k ohromné polarizaci bohatství a moci. Následovalo skoro sto let změn, včetně rozšiřování demokracie, vzniku odborů, postupného zavádění daní a rozvoje sítí sociálního zabezpečení. Taky revolucí a válek! Prospěch, z hlediska dělníků, z první průmyslové revoluce, která začala v druhé polovině osmnáctého století, začal být plně pociťován v produktivitě a ve mzdách až v druhé polovině devatenáctého století.

Stephen Hawking v rozhovoru pro britský deník The Guardian uvedl v roce 2018, že „informační technologie vytvoří privilegované vrstvy obyvatel, které na nich ne-

OPEN ACCESS

skutečně zbohatnou, leč dokáží poskytnout práci pouze velmi malému procentu lidí, protože těch, kteří by byli schopni v této sféře pracovat, je jako po šafránu. Neměli bychom se snažit před tímto vývojem strkat hlavu do písku, protože je navzdory své sociální destrukci nevyhnutelný."

Stephen Hawking dále uvedl: „Rozvoj technologií, které v budoucnu nahradí jak manuální profese, tak i střední třídu, učiní z práce vzácný statek, na nějž budou mít monopol pouze vysoce vzdělané a kreativní skupiny obyvatel, což přinese novou vlnu nezaměstnanosti a s ní související globální ekonomickou nerovnost.

Guvernér anglické ústřední banky Mark Carney varuje[4], že ztráta pracovních příležitostí v důsledku automatizace může vést k vzestupu marxismu. „Marx a Engels začnou zřejmě znovu být relevantní," varoval guvernér Anglické banky. „Jestliže zaměníte dnešní počítačové platformy za textilní továrny, strojovou výuku za parní stroje, twitter za telegraf, máte přesně tutéž dynamiku, jaká existovala před 150 lety, kdy Karel Marx psal svůj Komunistický manifest." Hovoří o dynamice změn a reakce na ni. Guvernér Anglické banky upozornil, že vznikají známky likvidace velkého množství pracovních příležitost, protože pracovníci se střední kvalifikací zjišťují, že jejich práci nyní dokáží dělat počítače. Zdůraznil: „Existuje konflikt v očekávání lidí. V průzkumech veřejného mínění vyjadřuje 90 % občanů přesvědčení, že jejich práci automatizace nezlikviduje, ale 90 procent ředitelů podniků si myslí přesný opak."

Vzestup umělé inteligence a vysoce technologických strojů zřejmě vyvolá obrovské nerovnosti mezi silně kvalifikovanými pracovníky, kteří budou mít prospěch z tohoto technologického rozvoje, a ostatními, kteří budou diskriminováni. Polarizace společnosti bude vyžadovat postupné (ale paralelní) změny redistribucí mezi bohatými a chudými (státem vynucené solidární plnění) zejména cestou daní. Neošetřit tento vývoj a každý odklon od synchronního řešení bude znamenat zvyšování sociálního napětí až do zkratu (soc. konfliktu). Generační přenos chudoby by vrátil civilizaci o 100 let zpátky. Otázka je, zda bude růst daní dobrovolně akceptován a zda již není neúměrná disparita vývoje příjmů u různých skupin v Česku aktuálním tématem? Tedy zda se slepě nečeká na vzrůst napětí a konflikt.

Kromě výše uvedeného zdůraznil Hawking, že se dostáváme do úplně nové éry, neboť v minulosti veškerý technický pokrok dokázal navzdory svému drastickému počátku (stačí si připomenout industriální revoluci v 19. století) vytvořit alternativy k pracovním místům, která byla z hlediska doby už nepotřebná, nyní tomu tak nebude.

Ne všichni se ale shodují na tom, že nás roboti připraví o práci. Připouštějí, že, v příštích 10 až 15 letech bude v USA významné procento pracovních míst nahrazeno robotizací. Uvádějí se také, že do zhruba 30 let dokáže automatizace nahradit více než 50% dovedností v naprosté většině současných povolání. Americká konzultační skupina Cognizant uvažuje, že zároveň vznikne 21 milionů nových pracovních míst jako přímý důsledek nových technologií. Nabízí ukázky nových profesí. Uvádí, že v budoucnu se budeme mnohem více věnovat seniorům. Přestaneme se tolik bát o osobní data — naopak, budeme je sami a ochotně zpeněžovat. Zde jsou vybraná povolání, které mají přímý vztah k člověku (dále převzatý text)[5].

4 Projev na Konferenci Canada Growth Summit, 2018

5 Kniha „Co dělat, když stroj dělá všechno" Blog Petra Šrámka 2018

OPEN ACCESS

Datový detektiv. Datoví specialisté budou analyzovat data z datových sítí, a vyhledávat informace, které data zhodnocují — dodávají jim potřebný kontext, a tedy i hodnotu.

Společník. Díky biotechnologiím budeme žít mnohem déle než kdykoliv předtím a spolu s tím poroste množství seniorů ve společnosti. Pro lepší kvalitu jejich života vznikne profese „společníka". Jeho úkolem bude doprovázet seniory, aktivizovat je anebo jim prostě „jen" dělat společnost. Třeba naslouchat vyprávění o vnoučatech a o starých dobrých časech.

Smart city analytik. Chytrá města budoucnosti budou osazena miliony senzorů. Monitorovat se budou údaje o obyvatelích a jejich pohybu, majetku, kondici, ale také dodávky energie, úklid odpadu a další služby. Cyber City Analyst bude udržovat systém kontroly v chodu, odhalovat a opravovat chyby a hledat cesty ke zdokonalování.

Architekt rozšířené reality. Před námi je nová generace zábavních zážitků. Tisíce lidí už nebudou cestovat fyzicky. Nabídku novodobých cestovních kanceláří budou plánovat a designovat umělci — architekti virtuální a rozšířené reality — moderní „zážitkové ekonomiky".

Obchodní manažer umělé inteligence. I v plně robotizovaných firmách (ovládaných nebo plně řízených umělou inteligencí) tak bude klíčovou roli v obchodním týmu hrát lidský manažer. Ona se sama neprodá.

Fitness kurátor. Monitorovací zařízení nám mají pomáhat dodržovat zdravější režim, ale ve skutečnosti nemají dostatečnou páku na to, aby nás k němu donutily. Tu nám poskytne teprve fitness kurátor: jeho klient bude nosit monitorovací zařízení, kurátor bude sledovat výstupy a povede klienta k lepšímu dodržování domluveného režimu pro zlepšování kondice i zdravotního stavu.

Zdravotní údržbář. Tato pracovní pozice bude znamenat konec front v čekárnách u lékaře. Pacient prostě zavolá zdravotního údržbáře, vybaveného špičkovým diagnostickým softwarem, který za ním přijede až domů. Mimo diagnostiky bude mít údržbář na starosti i menší chirurgické zákroky (samozřejmě prováděné pomocí robota). K výkonu povolání zdravotního údržbáře nebude potřeba tradiční lékařské vzdělání tak, jak ho známe v současnosti.

Makléř osobních dat. V budoucnu budeme osobní údaje ochotně zpeněžovat. Makléř pro nás bude na nově vzniklých burzách osobních údajů monitorovat nejlepší příležitosti pro prodej a bude se starat o to, abychom za svoje údaje získávali zasloužené výnosy.

Digitální krejčí. Přiblíží se konec nákupů špatně padnoucího nebo málo slušivého oblečení v obchodech. Digitální krejčí vás pomocí senzorů detailně změří, navrhne nejlépe padnoucí oblečení a rovnou zajistí i nákup, případně výrobu na míru pomocí technologie 3D tisku.

OPEN ACCESS

Manažer genetické diverzity. Pojem „nabídka rovných pracovních příležitostí" získá v budoucnu pro všechny zaměstnavatele úplně nový význam. Namísto toho, aby pečlivě sestavovali týmy s vyváženým zastoupením pohlaví a rozmanitým etnickým a sociologickým zázemím, budou se muset ujistit, zda je tým vyvážený i geneticky (stejný poměr geneticky vylepšených lidí a těch, kteří vylepšení dosud nemají).

IT facilitátor. Jak sladit procesy prováděné lidmi se současnou komplexní automatizací? Jedná se v podstatě o osobu, která bude podniku s touto problematikou pomáhat. IT facilitátor bude mít za úkol s pomocí IT oddělení podporovat vzdělávání a růst zaměstnanců a jejich zapojování do zvýšení produktivity formou automatizace.

Finanční kouč. Pro průměrného občana je systém řízení virtuálních financí příliš složitý. Finanční kouč pomůže běžným lidem sledovat a bezpečně řídit jejich digitální finanční majetek a co nejlépe jej spravovat.

Kurátor vzpomínek. Lidé budou žít déle než kdykoli předtím, ale schopnosti v oblasti paměti tomuto tempu nebudou stačit. Kurátor paměti bude svým klientům pomáhat s uspořádáním vzpomínek do jejich vlastního virtuálního světa (například obrazů ze vzpomínek z dětství) a jejich uchovávání. Kurátoři budou také zodpovědní za řízení „rozšířených záznamů paměti", zahrnujících zkušenosti, které si pacienti chtějí uchovat poté, co jejich vlastní vzpomínky selžou.

Virtuální skladník. V budoucnu budou maloobchodní prodejny otevřené pouze on-line. Jak bude probíhat třeba nákup gauče? Zákazník se pomocí virtuální reality propojí s virtuálním skladníkem a ten mu na obrovské prodejní nebo skladové ploše pomůže najít požadované zboží. Je pravděpodobné, že taková „příplatková" role bude pomáhat pouze nakupujícím, které neuspokojí asistent na bázi umělé inteligence.

Manažer lidsko-strojového týmu. Budoucnost práce bude záviset na tom, jak dobře budou lidé a stroje schopni spolupracovat. Manažer lidsko-strojového týmu bude zodpovědný za zjišťování silných stránek stroje a člověka a jejich vhodnou kombinaci tak, aby vytvořili vysoce produktivní tým.

Manažer etické stopy. Představte si, že se akcionáři libovolné korporace rozhodnou, že upřednostní etický přístup k podnikání před generováním zisku. Manažer etické stopy zajistí naplnění požadavků akcionářů a bude pověřen prohlídkou všech pracovišť a sledováním pracovních podmínek lidí na všech úrovních.

Mimo výše uvedené si lze reálně představit taková povolání jako manažer volného času, manažer dalšího vzdělávání a výcviku, manažer „užitečných aktivit" a další.

Pojetí těchto povolání odráží názor, že bude zapotřebí více pracovníků v zaměstnáních, které vyžadují vyšší emocionální inteligenci, vzdělání a výcvik, v sektorech, jako je sociální péče, rekreační průmysl a volný čas. Velká šance na zachování mají povolání, která vyžadují vyšší podíl nerutinních nebo kreativních dovedností (renovace, služby a osobní péče, výzkum, vzdělávání, vedení lidí, design).

OPEN ACCESS

Ti budou mít schopnost detekovat potřebu nových povolání a iniciovat jejich vznik. Jde o sféru iniciativy, tvořivosti, empatie, „člověk k člověku" apod. Ani takové vymezení už není jednoznačné. Pozoruhodné je, že, většina takto výše vymezených možných nových povolání bude vyžadovat kompetence, jaké se týkají sociální práce. Bude proto patrně nezbytné promyslet novou dimenzi sociální práce. Sociální práce v Česku stále ještě není kodifikována a přitom 13 let platí zákony, které ji používají. Její definice by měla otevřít cestu k uvedeným povoláním.

Samotné téma je vliv digitalizace na život lidí. Digitalizace už změnila svět. Jen hlupák vylupuje banky. Hakeři reálně pronikli do sítě banky, zveřejnili účty a piny, jejich lidé vybrali během 24 hodin 45 mil USD. Když se zeptáte na nějakou „podezřelou chemikálii" na internetu, celý svět to ihned ví.

Datový manažer bude prodávat vaše osobní data. Německá televize uvedla v reportáži o Silicon Valley již reálnou fikci. V pátek odpoledne firma padne, ihned propustí všechny zaměstnance. Během víkendu všichni zaměstnanci dostanou nabídky nové práce, odpovídající jejich kvalifikaci, CV, bydlišti a možnostem jejich dopravy. Jistě logické, ale žádné pracovní právo to (ale jen zatím!) neumožní.[6] Člověk bude mít zájem být svými údaji na trhu. Data budou vydělávat, a to tím více, čím jsou konkrétnější. Mnoho lidí by asi mělo problém poskytnout data o své poloze a pohybu úplně cizím subjektům, jenže to se běžně děje prostřednictvím jejich smartphonu. The New York Times v článku z prosince 2018 odhalil, jak osobní mohou být údajně anonymní data, ze kterých nemá jít dosledovat jednotlivce. Chytrý telefon je totéž jako náramek pro vězně v domácím vězení. Údajně snad i vypnutý.

Digitalizace spolu s vysokorychlostním internetem umožňuje, že Váš obličej sejme kamera, během milisekund vás vyhledá v databázích všech tajných služeb světa, Interpolu a Europolu a v téže sekundě vás identifikuje se vším, co Vás celý svět ví. A ví více, než myslíme. Fikce? A význam nanotechnologie? Jsou známy extrémní experimentální úspěchy v medicíně. Nanoroboti hledají zdravotní problém a pak roznášejí léky krevní cestou jen tam, kam je potřeba. Nanotechnologie umožní vyslat mikrokontrolory do organizmu, i do motorů. Mikročidla ohlásí poruchu výtahu a nahradí tisíce preventivních kontrol a jejich pracovníky.

Pokud jde o tuzemskou nezaměstnanost lze vyslovit poměrně odlišná očekávání. Nezaměstnanost nebude, nezaměstnanost bude, nebo bude malá.

Varianta, že nezaměstnanost nevznikne, optimisticky předpokládá, že dojde k postupnému, plynulému, synchronnímu nahrazování ztracených míst do nových povolání. I optimisté ale očekávají cca 10% propad lidí do záchranné sociální sítě, která bude muset být vytvořena, aby nedošlo k zchudnutí uvolněné pracovní síly, její radikalizaci, dezorganizaci a územní redistribuci v zájmu jejího příštího znovu-angažování na trhu práce. Také proto, aby nedošlo ke generačnímu přenosu takové dočasné situace sociálního propadu, pokud by zasáhla období pro rozvoj dětí klíčové (vzdělání, rozvoj talentu).

Varianta, že nezaměstnanost vznikne a bude všeobecně široce zasahující, vychází z toho, že nebude včasná náhrada — nastane velká prodleva mezi ztrátou práce, re-kvalifikací a znovu nalezením zaměstnání. Projeví se velmi složitý konflikt potřeb,

6 Budoucnost práce. Hejduk, Smejkalová, Špidla. Oranžová kniha Masarykovy dělnické akademie, 2017, ISBN 978-80-873488-29-1

OPEN ACCESS

předpokladů a důsledků různých řešení, variant vývoje, a to navíc v různých územích s různou intenzitou a povahou změn. Projeví se kritická místa a časová disproporce splněných popř. nesplněných záměrů resortů a jejich křížení v uzlech.

Varianta, že nezaměstnanost vznikne, ale nebude kritická především v rozměru makro, ale výrazně selektivní (mikro) předpokládá, že bude strukturovaná zejména věkově, významně územně, profesně, odvětvově, genderově. Nové pracovní pozice nemusí vzniknout právě v místě, kde jiné zaniknou. Pro nová zaměstnání nemusí být právě v místě jejich vzniku potřebné lidské zdroje. Zdroj „strukturálního" faktoru sociálního vyloučení. (Člověk s nesprávnou kvalifikací na nesprávném místě v nesprávné době).

Historie „má dlouhé prsty", může se opakovat strukturální i regionální distribuce nezaměstnanosti, ale nelze vyloučit zcela nové rozmístění a povahu nezaměstnanosti. Nové sociální a ekonomické aktivity mohou vznikat účelově na "zelené louce". Velkým problémem je vlastnická „mánie" českého obyvatelstva, bydlet ve svém. Bydlí tak 82 % obyvatel, a to bude omezovat územní mobilitu.

Jakkoliv se predikce často rozcházejí, shoda, která jde napříč všemi závěry je, že se dramaticky zvýší nároky na změnu kvalifikace zaměstnanců. Lze zřejmě očekávat problém nedostatečných kvalifikací, ale také kvalifikací nadbytečných. Mnoho dnešních aktivit nahradí umělá inteligence a tyto kvalifikace budou k ničemu. Záměna kvalifikace může ale vést k významné změně sociálního statusu. Předpokládá se změna životních trajektorií a střídání období vzdělávání, situace „mimo zaměstnaní", období nového vzdělávání a období nového pracovního angažmá. Často i opakování těchto fází života. To ovšem předpokládá bezprecendentní změny v oblasti základního (startovacího) a dalšího (doplňovacího) vzdělávání. Profily absolventů bude třeba zcela změnit. Startovací vzdělání by mělo vést ke kompetencím vlastní aktivity, odolnosti, soběstačnosti, tvořivosti, toleranci k neúspěchům a schopnosti se trvale vzdělávat. Když to neuchopí včas školství se všemi svobodami a nezávislostmi univerzit, vytvoří se systém takového vzdělávání na zelené louce, resp. již se v průmyslu vytváří.

To si vyžádá aktivity státu, zaměstnavatelů a postupně se nepochybně bude měnit i role obcí. Na situace „mimo zaměstnání", bude nutné uplatnit jiné pojetí nezaměstnanosti nikoliv jako dehonestující a hmotně devastující kritickou sociální událost, ale jako objektivní situaci a prostor pro změnu kvalifikace a vzdělání. To vyvolá potřebu kvalitativně jiného schématu zabezpečení — nikoliv postižené ztrátou práce nedostatečnou podporou deklasovat. Lze předpokládat také zdůrazňují nutnou aktivitu a spoluúčast samotných pracovníků. Budou kladeny větší nároky na zaměstnance z pohledu časové i prostorové flexibility — to bude mít dopad na formy a organizaci práce, flexibilitu v pracovních vztazích a flexibilitu v systému odměňování. Jaká bude povaha zaměstnání? 250let po zrušení nevolnictví. Pracovní poměr? U koho? Při výkonu několika pravidelných i nahodilých prací — užitečných aktivit? Nenahradí jednou pracovní poměr pohotovost být přizván k práci? Ostatně již dnes pracuje v Česku údajně zajímavý podíl lidí na základě pracovních vztahů, které zákoník práce (ještě) vůbec nezná, jako například sdílené pracovní místo, skupinové zaměstnání, porfóliová práce, práce za poukázky. Bude to velká historická výzva pro pracovní zákonodárství, a připočíst můžeme ještě reálně očekávané sebezaměstnávání, „užitečnou aktivitu" nahrazující práci pro obec apod.

OPEN ACCESS

Nová doba přináší také nová rizika. Prvním je vysoká závislost na digitálním světě, která může být destruována hackingem. Hacking je už regulérním byznysem, stačí říct, jaký typ útoku a proti komu si chcete objednat. Obecně má kyberkriminalita vzrůstající tendenci oproti obecné kriminalitě. Roční obrat kyberkriminality je zhruba 1,5 bilionu dolarů. To je 22násobek státního rozpočtu ČR. Poněkud slepá plná závislost na informačních technologiích zvyšuje zranitelnost významných systémů. Viz například elektronické předpisy na léky a další a další.

Druhým rizikem je, že robotické systémy (umělá inteligence) v obchodě, právu, pojišťovnictví a bankovnictví se už samy učí velmi rychle. Nejen rutinní činnosti, ale i analýzy dat, z nichž jsou schopny předvídat chování lidí. Je znám případ chatbota, tedy komunikačního robota v USA, který musel být po pár hodinách vypnut, neboť s tím, jak se učil postoje lidí, s nimiž hovořil, začal vysílat nenávistné věty vůči feministkám a inklinoval k radikalismu. Robot například v jím navrhovaných rozhodnutích dopředu předpokládal, že u černochů je větší pravděpodobnost recidivy a úvěrového rizika než u bělochů. Jedna finanční instituce do testovacího provozu nasadila systém využívající strojové učení, který určoval kreditní skóre jednotlivých klientů. Ale tento systém začal postupně některé klienty prokazatelně diskriminovat — na základě pohlaví, náboženství a rasy.

Nadšené čekání na umělou inteligenci má tedy také své limity. Co její nekorektní rozhodnutí? Nevíme, proč rozhodla tak, jak se rozhodla. A to už je velký současný problém lidstva. Budeme provozovat systémy, případně dokonce kritické systémy tak, že je lidé nebudou moci kontrolovat? A pokud ano, bude nutné vždy velmi jasně stanovit, co je ještě akceptovatelné chování takového systému. Nejspíše bude nutné najít konkrétní problémové oblasti a dohodnout se, co akceptovatelné je a co není, což bude velmi složité, i s ohledem na různé kulturní a historické odlišnosti různých zemí. Umělá inteligence nezná humanismus a politickou korektnost. V milisekundě zanalyzuje veškerou literaturu světa o problému a navrhne řešení. Může třeba zjistit, že další léčba nemá smysl.

Autoři se velmi často shodují v obavách, že vlády mohou selhat v reakci na vývoj a přípravu a realizaci potřebných kroků. Předpokládá se potřeba včasných, adekvátních změn, které by synchronně řešily nově vznikající problémy a vznikající nerovnovážné situace. Otázkou je také, zda a kým budou oba procesy — rušení (mizení) zaměstnaní a vznik nových synchronizovány. Všichni autoři hovoří o nevyhnutelném růstu sociální polarizace společnosti. To bude mít zásadní důsledky pro oblast sociální politiky. Synchronní neřešení nových proporcí solidárního plnění (např. daněmi) by vedlo k růstu sociálního napětí s kritickými důsledky. Není současný vývoj průměrných příjmů v Česku, kdy se příjmově odtrhlo hlavní město (a některé profese) a zaostávají kraje, již prvním signálem pro změny?

Prof. Tomeš uvádí v článku „Sociální politika pro 21. století“,[7] že pojmy solidarita, ochrana, péče a podpora doznají změny. Ani ne tak v obsahu, jako v rozsahu a podmínkách uplatňování. Tradičně realizovaná solidarita se stane rostoucí přítěží pro plátce. Při řešení sociálních problémů budou výdělečně činní výrazněji tlačit do popředí své zájmy, což posune postoje k sociálně potřebným do jiných, nových sociál-

7 Fórum sociální politiky. Mimořádné číslo. Prof. Igor Tomeš: „10× o sociální politice“, 2015. ISSN 1802-5854 print. 1803-7488 on line

OPEN ACCESS

ních poloh. Tomu se budou bránit příjemci i potenciální příjemci sociálních dávek, jakož i představitelé sociální Evropy a její tradice. Někteří autoři vyslovují naopak obavy z toho, že jak poroste početní velikost seniorských generací, poroste i jejich reálný vliv, a budou usilovat o udržení a zlepšení své pozice a může se prohlubovat mezigenerační napětí. I podle něj to povede k výraznějšímu růstu sociálního napětí.

Nicméně podle prof. Tomeše to povede od výrazné pečovatelsky chápané solidarity, kdy v popředí stojí zájem a právo postiženého na podporu, bez výraznějšího vnímání sociální ceny této solidarity k tomu, že se postoje posunou k výraznějším aktivním politikám, kdy do popředí bude tlačen zájem na zkracování dob závislosti na dávkách. Povede to k posunům od pečovatelské solidarity k integrační solidaritě. Jejím výrazným mottem bude pomoc jedinci k udržení se v normalitě všedního života nebo návratu do ní. Tedy sociální politika bude stále více preferovat aktivní přístupy k lidem, k prodlužování jejich života v normalitě, než (upevňování) sociálních pastí skrytých v pečovatelském a obšťastňovatelském přístupu. Budou to problémy související s rostoucí nezaměstnaností, se stárnutím, zdravím a prohlubující se příjmovou diferenciací. Lidé si budou těžko na tyto jevy a procesy zvykat a jen neochotně budou přijímat novou realitu, že ve světě jsou bohatí a chudí a že solidarita není lidem přirozená, ale jen civilizací získaná vlastnost.

Demografické změny a globalizace sociálních problémů přivodí problémy, o kterých již dnes víme. Proto svou sociální doktrínou musí společnost vytyčit, jak bude dlouhodobě tyto problémy s předstihem řešit, aby se vyvarovala nežádoucím a destabilizujícím sociálním otřesům pozvolným, postupným, a tím pro jednu generaci i málo bolestným nebo bezbolestným řešením.

Tento text vychází také z dokumentu Průmysl 4.0, který byl zpracován jako národní iniciativa Ministerstva průmyslu a obchodu pod vedením profesora Vladimíra Maříka v září 2015 a informací, které byly k tomuto tématu zveřejněny do současnosti.